

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ В ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

У статті розглядається проблема розвитку творчої уяви у дошкільників із затримкою психічного розвитку за допомогою художньо-творчої діяльності, аплікації та мультиплікації. Зазначено, що творча уява дитини із ЗПР в художній діяльності сприяє розвитку сприймання, довільної уваги, розвитку мовлення, дрібної моторики рук, комунікації. Творчість є джерелом нових позитивних переживань і розвитку емоційної сфери дитини. У статті висвітлено твердження про актуальність використання інтегрованого підходу в навчанні у роботі з дітьми із ЗПР. З'ясовано, що інтеграція об'єднує знання з різних освітніх галузей на рівноправній основі, а інтеграція дітей із ЗПР в художньо-творчу діяльність виступає провідним засобом активного пізнання навколишньої дійсності, розвитку логіки, мислення, комунікативних здібностей і мовлення.

Ключові слова: затримка психічного розвитку, діти дошкільного віку, творча художня діяльність, аплікація, мультиплікація, уява.

Постановка проблеми. У період дошкільного дитинства відбувається інтенсивний психічний розвиток дитини. Протягом перших 6-7 років життя, дитина засвоює всі види людських дій, опановує розгорнуте зв'язне мовлення, встановлює взаємини з однолітками і дорослими. Отримані знання дошкільника, його здібності мають велике значення для подальшого фізичного, розумового, морального й естетичного розвитку.

Слід зазначити, що рівень готовності дітей до навчання у школі, які виховуються в однакових умовах дошкільного закладу, виявляється неоднаковим. Останнім часом серед загального числа дошкільників яскраво виокремлюється категорія дітей, що характеризується недостатнім рівнем шкільної зрілості. Це діти із затримкою психічного розвитку (ЗПР).

Аналіз актуальних досліджень. На сьогодні проблемі виховання і навчання дошкільників із ЗПР приділяється значна увага. Це обумовлено тенденцією збільшення кількості дітей із проблемами в розвитку. Питаннями затримки психічного розвитку займалися С. Карнова, І. Марченко, Г. Рахманова, А. Савчук, 0. Слепович, Є. Соботович, В. Тарасун, Р. Трігер, У. Ульяновка, С Шевченко та інші науковці.

Мета статті - висвітлити можливості розвитку творчої уяви в дітей із ЗПР засобами мистецтва.

Методи дослідження - теоретичний аналіз наукових літературних джерел з метою виявлення стану досліджуваної проблеми.

Виклад основного матеріалу. В. Авотін, Г. Капустіна, В. Лубовський, У. Ульяновка та інші виявили низку особливостей психологічного розвитку дітей із затримкою психічного розвитку:

- зниження працездатності, підвищена виснаженість, нестійкість уваги і своєрідна поведінка;

- недостатня продуктивність довільної пам'яті;
- низький рівень сприймання;
- порушення рухової здатності;
- відставання в розвитку всіх форм мислення;
- дефекти звуковимови, бідний словниковий запас;
- низький рівень самоконтролю;
- незрілість емоційно-вольової сфери;
- обмежений запас загальних відомостей і уявлень;
- труднощі у вирішенні задач;
- погана каліграфія [6,35].

У дітей із ЗПР спостерігаються відхилення в розвитку рухової сфери, порушення довільної регуляції рухів, недостатня чіткість і координація мимовільних рухів, труднощі перемикання і автоматизації.

Сенсомоторний розвиток дітей із ЗПР відбувається із запізненням, тому в них вчасно не формуються адекватні реакції на відповідні дії.

Робота над розвитком руху руки таких дітей є одночасно і роботою з формування у них різних перцептивних дій і їх систем, деяких сенсорних здібностей, зокрема, здатності до продуктивних видів діяльності - ліплення, аплікації, малювання [7,19].

Особливе місце при здійсненні корекційно-розвивальної роботи із дошкільниками із ЗПР відводиться художньо-творчій діяльності, що виконує терапевтичну функцію, відволікаючи дітей від сумних подій, знімає нервову напругу, перемагає страх, викликає радісний, піднесений стан дитини.

Саме тому включення в життя дітей різноманітних занять художньою, творчою діяльністю, створення атмосфери емоційного благополуччя, наповнення життя дітей цікавим змістом є важливою умовою надання кожній дитині можливості пережити радість творчості.

Важлива якість дитячої творчості - це щирість, без якої всі інші переваги творчості втрачають своє значення. Творчість виникає у дитини самостійно з її внутрішньої потреби.

Дитина творить, створює уявні об'єкти, розмовляє з ними, вигадує для них свій світ, яскравий, світлий, радіє своїм маленьким успіхам. Творча уява дитини із ЗПР в художній діяльності сприяє розвитку сприймання, довільної уваги, розвитку мовлення, розвитку дрібної моторики руки, комунікації.

Корекційні можливості художньої діяльності пов'язані, перш за все з тим, що творчість є джерелом нових позитивних переживань. Уява дитини завжди направлена на практичну діяльність і розвивається інтенсивно з 5 до 15 років. Якщо в цей період уяву спеціально не розвивати, у подальшому настає швидке зниження цієї функції. Зі зменшенням здатності фантазувати у людини збіднюється особистість, знижується можливість мислення, гасне інтерес до мистецтва [4, 24].

Розвиток творчої уяви дитини із ЗПР завжди відбувається за системної цілеспрямованої роботи дорослого, педагога. Педагог повинен допомогти дитині в свідомо-пошуковій діяльності, яка в повній мірі може бути забезпечена художньою творчістю.

Показником творчої свободи може бути оригінальність, індивідуальна неповторність художніх образів, створених дітьми. Чим більше своєрідного нового внесено в роботу, тим вона цінніша для автора-творця.

Проявами дитячої творчості є достатній рівень розвитку активності і самостійності в організації та здійсненні діяльності. Рівень творчої уяви характеризується тим, що раніше засвоєні образотворчі прийоми трансформуються в засоби вираження суб'єктивно-оцінного ставлення дитини до змісту своєї роботи. Саме творча уява породжує нові образи, що становлять основу творчості дітей, і тому їй відводиться особлива роль в системі корекційної роботи [4; 5].

У педагогічній діяльності з дітьми із ЗПР особлива увага приділяється аплікації. В процесі аплікації діти знайомляться з формами різних предметів, їх частинами та силуетами, які вони вирізають і наклеюють.

Аплікація сприяє розвитку математичних уявлень. Діти знайомляться з назвами та ознаками геометричних фігур, отримують уявлення про просторове положення предметів та їх частин (зліва, справа, у кутку, у центрі тощо) і величини (більше, менше).

У процесі аплікації у дітей розвивається почуття кольору, ритму, симетрії, формується художній смак, у дитини розвивається і емоційна сфера, вона відчуває різноманітні почуття: радіє зображенню, яке створила самостійно, засмучується якщо щось не виходить (діти із ЗПР реагують дуже сильно на зауваження і похвалу). У цьому виді мистецтва велике значення має послідовність прикріплення частин - спочатку наклеюються великі форми, потім предмети другого плану і, в останню чергу, предмети першого плану.

Виконання аплікативних зображень сприяє розвитку дрібної моторики рук, координації рухів. Дитина вчиться правильно тримати ножиці, вирізати по контуру форми, повертаючи аркуш паперу, розкласти форми на аркуш на рівній відстані один від одного. Аплікація найбільш простий і доступний спосіб створення художніх робіт, при якому зберігається реалістична основа самого зображення предметів. Діти опановують умінням творчо переробляти свої враження, одержані під час ознайомлення з навколишнім середовищем, читання художньої літератури, розглядання ілюстрацій, картин, творів народно-прикладного мистецтва.

Процес створення аплікації складається з цілого ряду послідовно виконаних дій, що вимагають від дитини із ЗПР достатнього рівня технічних умінь. Якщо дитина добре володіє прийомами вирізання, наклеювання, вміє створювати і розрізняти предмети та їх частини за формою, величиною, кольором комбінацій, то це призводить до позитивних результатів розвитку дитини, стимулює творче ставлення до роботи. Це можливо, коли в роботі з дітьми із ЗПР застосовуються найбільш ефективні методи навчання, завдання подають не тільки в готовому вигляді, але й вимагають від дітей активного, творчого, а не репродуктивного застосування засвоєних знань і умінь [5,57].

Під час роботи необхідно знайомити дітей із властивостями різних матеріалів, вчити розрізняти геометричні фігури, колір предметів, встановлювати співвідношення частин за величиною, виділяти положення предмета в просторі, орієнтуватися на аркуші паперу.

Створюючи зображення, дитина набуває різні знання, які поглиблюють і уточнюють пізнання довкілля, вона починає осмислювати якості предметів, запам'ятовувати їх характерні особливості, деталі, опановувати образотворчими навичками і вміннями.

Аплікація створює основу для повноцінного змістовного спілкування дітей між собою і дорослими, знімає нервову напругу, викликає радісний, піднесений

настрій, забезпечує позитивний емоційний стан. Дитина не тільки опановує новими для неї образотворчими навичками і вміннями, а й вчиться їх застосовувати.

З огляду на те, що діти із ЗПР постійно відчувають труднощі у спілкуванні з дорослими й однолітками, ефективними у роботі з ними наступні комунікативні ігри та вправи: «Я хочу тобі побажати»; «Добре і погано»; «Нам разом веселіше»; «Клубочок»; «Хто мій друг» тощо.

Доцільними будуть і творчі ігри та вправи: «Склади картинку»; «Нісенітниця»; «Міркувалки»; «Дізнайся про частини цілого»; «Хто сховався» тощо.

Необхідно використовувати підбір дидактичних ігор та продуктивних видів діяльності (аплікації, ліплення, малювання) за лексичними темами: «Які фрукти з'їв Мишко?»; «Кольорові вітрила»; «Постав машину в гараж»; «Графічний диктант»; «Знайди на картинці помилки художників»; «Склади казку» та інші.

Щодня в групі мають проводитися пальчикові ігри та вправи «У дідуся Трифона», «Веселий гном», «Два ведмеді», «Весела сімейка» та інші.

З метою залучення дітей до національної культури і формування гармонійно розвиненої особистості рекомендуємо читання українських народних казок. Казки пробуджують уміння співчувати, прагнення робити добро і боротися зі злом. Варто розглядати ілюстрації до казок та слухати записи казок.

Під час роботи над розвитком творчої уяви у дітей із ЗПР можна застосовувати мультиплікаційні фільми.

Мультиплікація - одна з форм екранного мистецтва, яка являє собою синтетичний вид, що об'єднує живопис, графіку, музику, літературу, елементи театру, танцю. Виразні засоби кожного з цих видів мистецтва по-своєму впливають на уявлення, уяву, зорову пам'ять, розумову активність, розкриття творчого потенціалу людини [3, 76].

Сюжетність, видимість образів, звуковий супровід змушують дітей співпереживати, проживати сюжет разом з героями. У дитини це викликає сильні емоційно-чуттєві реакції в самих різних формах, в тому числі в формі мовленнєвого висловлювання.

Особливо велика роль мультфільмів у навчанні та вихованні дошкільників, які мають затримку психічного розвитку. Для даної категорії дітей характерне зниження мотивації, бідний запас відомостей про довкілля, відсутність цілеспрямованості в діяльності, несформованість операційних компонентів мислення, складність у створенні уявної ситуації, недостатня точність предметних образів-уявлень, неміцність зв'язків між зоровою і вербальною сферами [3,77].

Мультфільм служить прекрасним засобом розвитку мислення, уваги, уяви і пам'яті у дітей, значно розширює кругозір і вдосконалює комунікативні навички, вчить висловлювати свої почуття та настрої. Мультиплікаційні фільми надають унікальну можливість для внесення різноманітності й індивідуалізації освітньо-виховного процесу.

Робота над змістом мультфільму дозволяє сформувати різні сторони мовлення дитини: фонетико-фонематичну, просодичну, лексико-граматичну, що створює базу для оволодіння дитиною зв'язним мовленням.

Процес формування зв'язного мовлення також є невід'ємною частиною розвитку творчості дитини. Робота над зв'язним мовленням засобами

мультиплікаційних фільмів спирається на низку загальнодидактичних і логопедичних принципів: принцип реалістичності, принцип свідомості й активності, принцип взаємозв'язку роботи над різними сторонами мовлення, принцип збагачення мотивації мовленнєвої діяльності, принцип наочності, принцип розвитку, дозованість навантаження і облік психофізичних особливостей дітей, принцип систематичності та послідовності в навчанні, принцип обліку виду і характеру мовленнєвого порушення, принцип комунікативно-діяльнісного підходу, принцип єдності корекції та розвитку (Р. Левіна, І. Левченко, І. Мамайчук, Г. Сперанська, У. Ульяновка).

Формування зв'язного мовлення у дітей із ЗПР на матеріалі мультиплікаційних фільмів можна уявити в таких завданнях: навчання дітей дотримуватися логічної послідовності у викладі подій, відображати істотні зв'язки в мовленнєвому змісті, використовувати лексико-граматичні засоби в оформленні зв'язного висловлювання, активізувати словниковий запас, вчити використовувати різні синтаксичні засоби в оформленні висловлювання, створювати тексти різних функціонально-сміслових типів мовлення [1, 262].

У рамках логопедичної роботи щодо удосконалення зв'язного мовлення у дітей із ЗПР на матеріалі мультиплікаційних фільмів застосовуються наступні методи:

- 1) переказ сюжету мультфільму;
- 2) порівняння двох мультфільмів, визначення подібності в композиції: від великого - до малого, повторність епізодів;
- 3) складання мультфільму-казки.

Для роботи необхідно підбирати вітчизняні мультфільми, які спираються на основні лексичні теми. Наведемо приклади деяких з них:

Птахи: «Сіра шийка» (1948), «Лісові тварини»: «Лісові пригоди» (1951), «Фарбований лис» (1953);

Цирк: «Лошарик» (1971), «Вперше на арені» (1961);

Транспорт: «Новачок» (1961), «Казки про машини» (1975);

Полярні тварини та птахи: «Пригоди пінгвіна Лоло» (1986-1987), «Хоробре оленя» (1957);

Комахи: «Муха-цокотуха» (1960), «Перша скрипка» (1958);

Дитинчата диких і домашніх тварин і птахів: «Добрий ліс» (1950), «У лісовій гушавині» (1979);

Сім'я: «Мама для мамонтеняти» (1981), «Бабуся Удава» (1977), «Івасик Телесик» (1989);

Свята: «Подарунок для слона» (1984), «День народження бабусі» (1981);

Музичні інструменти: «Незнайко-музикант» (1972), «Перша скрипка» (1958);

Школа: «Слоненя пішов вчитися» (1984), «Чебурашка йде до школи» (1983).

Мій рідний край: «Як козаки сіль купували» (1975);

Овочі, фрукти: «Веселий город» (1947), «Ходить Гарбуз по городу» (1997),

«Мудрі казки тітоньки Сови. Смачні яблука» (2009);

Свійські тварини, птахи: «Як кошеня та песик підлогу мили» (1977), «Двоє справедливих курчат» (1984);

Враховуючи індивідуальні особливості дітей, радимо педагогам доповнювати та розширювати поданий лексичний матеріал відповідно до створюваних комунікативних ситуацій.

На нашу думку, у роботі з дітьми із ЗПР досить актуальним є використання інтегрованого підходу у навчанні. Інтеграція об'єднує знання з різних освітніх галузей на рівноправній основі (наприклад таке поняття як «настрій» розглядається через твори музики, літератури, живопису та мультиплікації). Інтеграція в художньо-творчу діяльності дітей із ЗПР виступає як провідний принцип активного пізнання навколишньої дійсності, розвитку логіки, мислення, комунікативних здібностей і мовлення [2, 23]. До її складу входять:

- 1) загальна та комунікативна взаємодія;
- 2) фізичне виховання;
- 3) розвиток дрібної моторики та зорово-просторової координації;
- 4) сенсорний розвиток;
- 5) музичне виховання;
- 6) предметна діяльність, гра;
- 7) пізнавальний розвиток;
- 8) соціальне виховання;
- 9) розвиток продуктивної діяльності;
- 10) підготовка до шкільного навчання.

Форма проведення інтегрованого заняття з дітьми із ЗПР нестандартна і цікава. Використання різних видів діяльності протягом заняття підтримує увагу вихованців, що дозволяє говорити про достатню ефективність роботи.

Інтегрована діяльність дітей із ЗПР знімає втому, перенапруження за рахунок переключення на різноманітні види діяльності, дієво підвищує пізнавальний інтерес, розвиває увагу, пам'ять.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, для розвитку творчої діяльності дошкільників із ЗПР необхідно включати в педагогічний процес різноманітні види занять із художньо-творчої діяльності. Максимальну увагу слід приділяти продуктам дитячої творчості, зокрема аплікації. Бажано широко використовувати в роботі із дошкільниками із ЗПР засоби мультиплікації. Вони допоможуть урізноманітнити діяльність дітей, збагатити словниковий запас, розвинути зв'язне мовлення. Важливою умовою розвитку дітей із ЗПР є інтеграційний підхід у навчанні. Вищезазначені засоби наповнюють життя дітей новим змістом, створюють для них атмосферу емоційного благополуччя, викликають почуття радості від результатів своєї праці, розширюють уявлення про навколишнє середовище.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у більш детальному вивченні вищевикладеного питання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аніщук А. М. Характеристика типів мовленнєвого самовираження старших дошкільників / А. М. Аніщук // Теорет.-метод. проблеми виховання дітей та учн. молоді: зб. наук. пр. / АПН України, Ін-т проблем виховання. - Київ, 2006. - Вип. 9, кн. 1. - С 261-270.
2. Васюкова Н. Е. Интеграция содержания образования через планирование педагогической деятельности / Н. Е. Васюкова, О. И. Чехонина // Детский сад от А до Я. - № 6. - 2005 - С. 22 - 24.
3. Деменина Т. А. Мультипликация как средство формирования и развития речевых процессов у детей с особыми образовательными потребностями / Т. А. Деменина, Е. В. Матвиенко, Е. В. Климова // Коррекционно-педагогическое образование - 2015 - №1 - С. 75 - 83.

4. Дубровская А. Н. Приглашение к творчеству / А. Н. Дубровская. - СПб.: Детство, 2007-122 с.
5. Симановский А. Э Развитие творческого мышления / А. Э. Симановский. - Ярославль : Академия развития, 2008 - 244 с.
6. Ульенкова У. В. Модель коррекционно-педагогической помощи детям с ЗПР / У. В. Ульенкова // Дефектология. - 1997 - С. 34 - 36.
7. Шевченко С. Г. Подготовка к школе детей с ЗПР / С. Г. Шевченко. - М., 2003 - С. 18 - 24.

REFERENCES:

1. Anishhuk, A. M. (2006). Kharakterystyka typiv movlennievoho samovyrazhennia starshykh doshkilnykiv [Characteristics of the types of speech self-expression of older preschoolers]. In Teoret-metod. problemy vykhovannia ditei ta uchn. molodi: zb. nauk. pr.: Vol. 9 (1) (pp. 261-270). Kyiv.
2. Vasiukova, N. E., & Chekhonina, O. I. (2005). Integratsiia soderzhanniia obrazovanniia cherez planirovaniie pedagogycheskoi deiatelnosti [Integration of the content of education through planning of pedagogical activity]. *Det'skii Sad ot A do Ya*, 6, 22-24.
3. Demenina, T. A., Matvienko, E. V., & Klimova, E. V. (2015). Multiplikatsiia kak sredstvo formirovaniia i razvitiia rechevykh protsessov u detei s osobymi obrazovatel'nymi potrebnostrami [Multiplication as a means of formation and development of speech processes in children with special educational needs]. *Korreksionno-Pedagogicheskoe Obrazovanie*, 1, 75-83.
4. Dubrovskaiia, A. N. (2007). *Priglaszenie k tvorchestvu* [The invitation to creativity]. St. Petersburg: Detstvo.
5. Simanovskii, A. E. (2008). *Razvitie tvorcheskogo myshleniia* [Development of creative thinking]. Yaroslavl: Akademiia razvitiia.
7. Ulenkova, U. V. (1997). Model korreksionno-pedagogicheskoi pomoshchi detiam s ZPR [Model of correctional-pedagogical assistance to children with cognitive disorders]. *Defektologiiia* (pp. 34-36)
8. Shevchenko, S. G. (2003) *Podgotovka k shkole detej s ZPR* [Preparation for children with cognitive disorders]. Moscow.

Iryna Kravchenko. Development of Creative Imagination of Children with Mental Retardation by Means of Art

Based on the analysis of literary sources, the article deals with the problem of developing creative imagination of children with a delay in mental development with the help of art (artistic creative activity, applique and animation). It is noted that the creative imagination of a child with a delay in mental development in artistic activity contributes to the development of perception, voluntary attention, speech development, the development of fine motor skills and communication. The development of the creative imagination of a child with a delay in mental development always occurs as a systemic, purposeful work of an adult, teacher. The teacher should help the child in the search activity, can fully be provided with artistic creativity. An indicator of creative freedom can be originality, individual uniqueness of artistic images created by children. In pedagogical activity with children with mental retardation special attention is paid to the application. During the application children get acquainted with the shapes of various objects, their parts and silhouettes, which they cut out and paste. In the process of application children develop a sense of color, rhythm, symmetry, and form an artistic taste. Given that children with mental retardation are constantly experiencing difficulties in communicating with adults and peers, you can use communication games and exercises with them. It is necessary to use the selection of didactic games and productive activities in accordance with lexical topics. Daily in the group must be conducted finger games and exercises. In order to attract children to the national culture and the formation of a harmoniously developed personality for illustrations, it is advisable to use Ukrainian folk tales. You should consider illustrations for fairy tales and listen to recordings.

During the work on the development of creative imagination, children with a delay in mental development can use animated films. Expressive means of each of these types of art in their own way affect the presentation, imagination, visual memory, mental activity, the disclosure of the creative potential of man. The article highlights the assertion about the relevance of using the integrated approach in training, in working with children with mental retardation. It is noted that the integration into the artistic and creative activity of children with ZPR is the leading principle of active knowledge of the surrounding reality, the development of logic, thinking, communicative abilities and speech.

Keywords: *mental retardation, children of preschool age, creative artistic activity, applique, animation, imagination.*